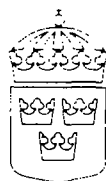

Justitieutskottets betänkande

1987/88:3

om huvudförhandling i brottmål efter
rättspsykiatrisk undersökning

JuU

1987/88:3

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet en motion som gäller handläggningen i domstol av mål där det har förordnats om rättspsykiatrisk undersökning. I motionen föreslås vissa ändringar i den nuvarande ordningen. Motionen har remissbehandlats.

Utskottet avstyrker bifall till motionen med hänvisning huvudsakligen till vad remissinstanserna anfört om att gällande ordning är tillfredsställande.

Motionen

I motion 1986/87:Ju708 av Allan Ekström (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring i rättegångsbalken som föreslås i motionen.

De föreslagna ändringarna gäller frågor om handläggningen och avgörandet av brottmål när den tilltalade har genomgått rättspsykiatrisk undersökning.

Bakgrund

Allmänt

En av huvudprinciperna bakom förfarandet enligt rättegångsbalken (RB) är att huvudförhandlingen, där underlaget för rättens kommande avgörande läggs fram, skall hållas på ett så koncentrerat sätt som möjligt. Möjligheterna att göra uppehåll i en påbörjad huvudförhandling är därför noggrant reglerade.

För det första kan förhandlingen *avbrytas* enligt 1 kap. 9 § RB. Sådant avbrott, som får göras under i princip högst två arbetsdagar i veckan, syftar till att rätten och parterna skall hinna sköta andra åligganden under en långvarig huvudförhandling och till att även i övrigt en alltför pressande handläggningstakt skall undvikas.

För det andra kan enligt (för brottmålsens del) 46 kap. 11 § RB en förhandling *uppskjutas* under normalt högst 15 dagar sammanlagt. Vid mycket långvariga förhandlingar (minst fyra veckor) tillåts dock längre uppskov,

om det föreligger synnerliga skäl. Grund för uppskov skall företrädesvis ha med målets utredning att göra och i lagtexten nämns särskilt att nya skäl anförs eller nya bevis kommer fram. Om den tillåtna tiden för avbrott och/eller uppskov inte överskrids, kan målets handläggning fortgå vid en *fortsatt huvudförhandling* medan däremot om tiden överskrids förhandlingen måste tas om från början vid en *ny huvudförhandling* (46 kap. 13 § RB).

Skillnaden mellan fortsatt och ny huvudförhandling är således att vad som förekommit vid föregående sammanträden är processmaterial (dvs. sådant som får läggas till grund för rättens avgörande) vid en fortsatt men inte vid en ny huvudförhandling. Vid en ny huvudförhandling skall målet på nytt företas till fullständig handläggning; sakframställningar och pläderingar får upprepas och tidigare förebringad bevisning tas upp ånyo. Ny bevisupptagning behöver emellertid äga rum endast om det bedöms vara av betydelse i målet. Om bevis inte upptas på nytt, skall beviset förebringas genom att protokollet från den tidigare förhandlingen uppläses. Beträffande vittnesmål förekommer i den situationen att i stället en bandupptagning från vittnesförhöret spelas upp.

När rätten beslutar om uppskov med en förhandling anges regelmässigt vid vilken tidpunkt handläggningen skall återupptas. Ibland är det emellertid svårt att avgöra när detta kan ske. I sådana fall bör rätten *vilandeförklara* målet, vilket innebär att förfarandet avstannar utan att någon bestämd dag fastställs för dess fortsättande (32 kap. 5 § RB).

Vilandeförklaring förekommer framför allt under ett måls beredande. Då så undantagsvis sker först under en huvudförhandling måste denna i regel fullföljas genom en ny huvudförhandling. Ett viktigt exempel härpå är det fallet att den tilltalade i ett brottmål skall undergå *rättspsykiatrisk undersökning*.

Här skall nämnas att riksdagen tidigare i år beslutat om ett flertal ändringar i RB och andra lagar som styr förfarandet vid domstolarna (prop. 1986/87:89, JuU 31, rskr. 278). Vissa ändringar har därvid gjorts i 46 kap. 11 § RB. Dessa ändringar innebär vidgade möjligheter att låta en huvudförhandling fortsätta efter uppehåll. Sålunda slopas det nuvarande kravet på minst fyra veckors förhandlingstid för att få fortsätta en huvudförhandling i fall där fristen på 15 dagar har överskridits. Liksom för närvarande skall det emellertid krävas synnerliga skäl för att fortsatt huvudförhandling skall få hållas efter ett längre uppskov än 15 dagar (prop. 1986/87:89 s. 223 f och 236). De nya reglerna träder i kraft den 1 januari 1988.

Mellandom

Vad gäller tvistemål finns regler om s. k. *mellandom* i 17 kap. 5 § RB. Genom mellandom kan rätten under vissa förutsättningar döma endast i en del av målet medan avgörandet av övriga frågor får anstå. För brottmålsens del förekommer däremot inte mellandom. Det är således inte tillåtet att först döma i skuldfrågan för att därefter — om den tilltalade befinns skyldig — avgöra frågan om påföljd.

Enligt 33 kap. 2 § brottsbalken (BrB) är vissa brottspåföljder uteslutna om brottet har begåtts under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste jämföras med sinnessjukdom. En av de påföljder som kan komma i fråga i dessa fall är enligt 31 kap. 3 § BrB överlämnande till *sluten psykiatrisk vård* enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. En förutsättning för överlämnande till sluten psykiatrisk vård är att viss föreskriven medicinsk utredning har ägt rum och att det av denna framgår att den tilltalade kan beredas vård.

Bestämmelser angående *rättspsykiatrisk undersökning* finns i lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål och kungörelsen (1966:613) angående tillämpningen av lagen. Enligt 1 § i lagen äger rätten i brottmål besluta att sådan undersökning skall företas. Syftet behöver inte vara att utröna om överlämnande till sluten psykiatrisk vård eller annan vård bör ske utan en rättspsykiatrisk undersökning kan vara av värde över huvud taget vid prövningen av brottspåföljd och även i annat hänseende, t. ex. för bedömningen av uppsätsfrågan.

Enligt 2 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning är det en förutsättning för beslut om sådan undersökning att den tilltalade antingen har erkänt gärningen eller övertygande bevisning förebragts att han begått den.

Rättspsykiatrisk undersökning utförs av läkare vid rättspsykiatrisk klinik eller station eller av annan läkare som socialstyrelsen utser. Enligt 4 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning skall undersökningen utföras med största möjliga skyndsamhet. Skriftligt utlåtande över undersökningen skall avges till rätten inom sex veckor från det beslutet om undersökningen kom in till den klinik eller station till vilken undersökningen hör. Socialstyrelsen får medge anstånd i särskilt fall. I 5 § tillämpningskungörelsen anges under vilka förutsättningar anstånd får medges.

I praktiken har det visat sig att den föreskrivna sexveckorsfristen inte har kunnat efterlevas, främst på grund av långa väntetider för rättspsykiatriska undersökningar. Detta missförhållande har bestått sedan länge och varit föremål för uttalanden av justitieombudsmannen (senast i juni 1986) och av riksdagen (JuU 1986/87:1 y, SoU 1986/87:15, rskr. 109 och SoU 1986/87:16, rskr. 137). Allvarlig kritik har därvid riktats mot rådande förhållanden och från riksdagens sida har omedelbara åtgärder krävts för att avhjälpa dessa.

Socialberedningen avlämnade år 1984 betänkandet (SOU 1984:64) Psykiatrin, tvånget och rättssäkerheten. Betänkandet innehåller förslag om bl. a. ändrade påföljdsregler för psykiskt störda lagöverträdare och förslag till en lag om rättspsykiatrisk vård och en ny lag om rättspsykiatrisk undersökning. Betänkandet har remissbehandlats och bereds för närvarande i regeringskansliet.

Rättens beslut

Som är nämnt tidigare är det rätten som beslutar om rättspsykiatrisk undersökning. Har den tilltalade förnekat gärningen får rätten som regel förord-

na om sådan undersökning först sedan det har hållits huvudförhandling i skuldfrågan och rätten funnit övertygande bevisning föreligga att den tilltalade begått gärningen. Blir detta fallet vilandeförklaras målet och förordnas om rättspsykiatrisk undersökning.

Det finns inte någon särskild bestämmelse som ger rätt att överklaga ett beslut om rättspsykiatrisk undersökning. Enligt 49 kap. 6 § RB får emellertid part föra talan mot ett beslut som innebär att hans mål onödigt uppehålls. Denna rätt att överklaga ett beslut är inte inskränkt till viss tid.

Då den rättspsykiatriska undersökningen har avslutats och utlåtandet häröver inkommit till domstolen återupptas målets handläggning vid en ny huvudförhandling. Vid denna skall rätten inte bara avgöra påföljdsfrågan utan även fatta definitivt beslut i skuldfrågan. Som framgått av den tidigare redogörelsen kan rätten enligt 46 kap. 13 § RB underlåta att vid en ny huvudförhandling på nytt uppta bevisningen i t. ex. skuldfrågan. Denna bestämmelse har ansetts ge möjlighet för rätten att — då ny huvudförhandling äger rum efter det att rättspsykiatrisk undersökning genomförts — underlåta att åter uppta förut upptagen bevisning (se t. ex. Ekelöf, Rättegång V, 5 uppl., s. 163 f och Berg m. fl., Kommentrar till brottsbalken III, 3 uppl., s. 235; se också JO 1986/87 s. 66—69).

I sammanhanget kan nämnas att frågan om tidigare upptagen bevisning skall upptas på nytt vid ny huvudförhandling berördes i förarbetena till lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. Sålunda ifrågasattes (prop. 1966:60 s. 19) om det i RB borde införas en bestämmelse som motsvarade 41 a § i den då gällande sinnessjuklagen (1929:321). Enligt denna bestämmelse behövde bevisningen inte upptas på nytt vid den nya huvudförhandlingen såvida inte särskilda skäl förelåg. Med hänvisning till bestämmelsen i 46 kap. 13 § RB och den dittillsvarande tillämpningen av den bestämmelsen ansågs det inte vara nödvändigt med någon ny bestämmelse motsvarande 41 a § sinnessjuklagen. Det framhölls särskilt att därmed inte åsyftades någon ändring i domstolarnas praxis i fråga om bevisupptagning vid ny huvudförhandling i mål där rättspsykiatrisk undersökning företagits.

Motionsmotivering

Enligt motionären framstår kravet på att rättegången skall tas om från början inte som meningsfullt med hänsyn till att domstolen redan funnit den tilltalade skyldig till brottet. Nuvarande ordning med dubbla rättegångar bör därför omprövas. Motionären föreslår följande.

Den första huvudförhandlingen bör avslutas med en sakerförklaring och beslut om att påföljdsfrågan skall avgöras först sedan rättspsykiatrisk undersökning utförts. Beslutet i skuldfrågan (sakerförklaringen) skall kunna överklagas till hovrätten på vanligt sätt. Sedan utlåtandet över den rättspsykiatriska undersökningen kommit domstolen till handa avkunnar domstolen dom. Domstolen skall då om möjligt ha samma sammansättning som vid den föregående förhandlingen. En annan möjlighet kan vara att uppskov som föranleds av rättspsykiatrisk undersökning oavsett uppskovets längd inte behöver innebära att ny huvudförhandling måste hållas utan att det i sådana fall blir möjligt att hålla fortsatt huvudförhandling.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat remissyttranden över motionen från riksåklagaren, Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, Örebro tingsrätt, Malmö tingsrätt och Sveriges advokatsamfund.

Endast en remissinstans har instämt i förslaget att införa en särskild sakerförklaring (mellandom). Beträffande förslaget att vidga möjligheterna att hålla fortsatt huvudförhandling är ett par remissinstanser positiva till att frågan blir föremål för ytterligare utredning medan övriga inte anser att det finns skäl att i enlighet med motionsförslaget utvidga dessa möjligheter. Så gott som samtliga remissinstanser har i sina yttranden framhållit vikten av att tiden för genomförandet av rättspsykiatriska undersökningar förkortas.

Remissyttrandena har fogats som *bilaga* till betänkandet.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion som gäller handläggningen i domstol av mål i vilket det efter en huvudförhandling har förordnats att den tilltalade skall genomgå *rättspsykiatrisk undersökning*.

En sådan undersökning får — om den tilltalade inte har erkänt — beslutas endast om domstolen har funnit övertygande bevisning föreliggande för den tilltalades skuld. Detta innebär att tingsrätten kan fatta beslut om rättspsykiatrisk undersökning först efter det att bevisningen i målet har gått igenom vid en huvudförhandling.

Genomförandet av en rättspsykiatrisk undersökning tar regelmässigt så lång tid i anspråk att det inte är möjligt för domstolen att — i enlighet med bestämmelsen härom i 46 kap. 11 § rättegångsbalken (RB) — återuppta handläggningen av målet vid en *fortsatt huvudförhandling*. Enligt bestämmelsen får i princip fortsatt huvudförhandling hållas endast om uppskovet inte överstiger 15 dagar.

I stället måste domstolen förordna om en *ny huvudförhandling*. Vid denna skall enligt huvudregeln i 46 kap. 13 § andra stycket första punkten RB som regel allt vad som förekommit vid den förra förhandlingen tas om på nytt. Enligt andra punkten behöver dock bevisningen tas upp endast om det bedöms vara av betydelse för målet. Bevisningen skall dock också i sådana fall förebringas. Detta kan ske t. ex. genom att en bandupptagning från det första rättegångstillfället spelas upp. I praktiken använder sig domstolarna ofta av denna möjlighet.

I den nu aktuella motionen hävdas att det nämnda kravet på att rättegången i princip skall tas om från början vid den nya förhandlingen inte är meningsfullt, eftersom domstolen vid den förra förhandlingen redan funnit att den tilltalade är skyldig. Denna ordning med "dubbla rättegångar" bör enligt motionären omprövas.

I motionen föreslås därför — i första hand — att domstolen vid den första förhandlingen skall fatta definitivt beslut i skuldfrågan. Detta skall ske genom ett avgörande som kan överklagas för sig, dvs. genom ett slags *mel-*

landom. Vid den efterföljande förhandlingen skall sedan återstå för domstolen att på grundval av bl. a. den rättspsykiatriska undersökningen bestämma vilken påföljd som den tilltalade bör ådömas. I andra hand föreslår motionären att uppskov, som föranleds av en rättspsykiatrisk undersökning, inte regelmässigt skall behöva innebära att en ny huvudförhandling måste hållas utan att det i ett sådant fall blir möjligt att oavsett uppskovets längd hålla fortsatt huvudförhandling.

Motionen har remissbehandlats. Förslaget att domstolen genom mellandom skall definitivt avgöra skuldfrågan vid den första förhandlingen avvisas av samtliga remissinstanser utom en. Flertalet instanser ställer sig avvisande också till det i andra hand framförda motionsförslaget. I ett par remissvar uttalas dock att detta förslag förtjänar att utredas ytterligare.

Utskottet kan för sin del till en början konstatera att utgångspunkten för motionen inte synes vara korrekt. Av bl. a. remissvaren framgår nämligen att domstolarnas tillämpning är sådan att man inte med fog kan säga att den innebär ett system med "dubbla rättegångar", där den senare rättegången skulle vara i huvudsak överflödigt. Enligt remissinstanserna är det så att domstolarna som regel inte tar om förhandlingen på nytt. Med stöd av den nämnda undantagsbestämmelsen avstår domstolen oftast från t. ex. förnyade vittnesförhör. I stället föredras utskrift av bandupptagningar från förhör som ägt rum vid det första förhandlingstillfället. I något av remissyttrandena omnämns för övrigt att det inte sällan anses vara tillräckligt att vid den senare förhandlingen redovisa endast en sammanfattning av den vid den första förhandlingen upptagna bevisningen, men att detta i så fall förutsätter att parterna inte har något att invända mot ett sådant förfarande.

Vad sedan gäller det första motionsförslaget att skuldfrågan skall kunna avgöras genom mellandom vill utskottet hänvisa till att en så gott som enig remissopinion har avvisat detta förslag, och utskottet kan för sin del i allt väsentligt instämma i den kritik som därvid framförts mot förslaget. Utskottet vill framhålla att den föreslagna ordningen framstår som olämplig redan av den anledningen att den skulle innebära att domstolen vid den andra förhandlingen skulle vara förhindrad att ompröva det tidigare avgörandet i skuldfrågan även om nya omständigheter framkommit som gör att domstolen har anledning anta att den tilltalade är oskyldig. Också omständigheter som är av betydelse för uppsåtsfrågan eller för brottsrubriceringen kan för övrigt framkomma som ett resultat av den genomförda rättspsykiatriska undersökningen.

Som framgått av remissvaren kan även annan kritik riktas mot förslaget. Den splittring av processen som förslaget innebär skulle t. ex. kunna medföra ett ökat antal överklaganden och därmed ge negativa effekter från processekonomiska utgångspunkter.

Utskottet kan således inte ställa sig bakom motionens förslag om införande av en möjlighet till mellandom.

Beträffande det i motionen i andra hand framförda förslaget gör utskottet samma bedömning som flertalet av remissinstanserna. Domstolarnas tillämpning av bestämmelserna om när bevisningen behöver tas upp på nytt vid den nya förhandlingen synes sålunda — i linje med de tidigare redovisade uttalandena i 1966 års lagstiftningsärende — ha utvecklats på ett ända-

målsenligt sätt. Denna utveckling har enligt utskottets mening lett till en i stort sett väl fungerande ordning med ett regelsystem som gör det möjligt för domstolarna att i nu aktuella situationer anpassa den fortsatta handläggningen efter omständigheterna i det enskilda fallet. Genom de nyligen beslutade ändringarna i tingsrättsförfarandet — som träder i kraft den 1 januari 1988 — har för övrigt vissa bestämmelser i RB anpassats till den utveckling som skett i praxis, bl. a. görs det nu uttryckligen möjligt att vid den nya förhandlingen förebringa t. ex. tidigare upptagen vittnesbevisning på annat sätt än genom att företräda bandutskrifter.

Utskottet avstyrker således också det i motionen i andra hand framlagda förslaget.

I sammanhanget finner utskottet det angeläget att med skärpa framhålla nödvändigheten av att åtgärder vidtas för att förkorta de långa väntetiderna för rättspsykiatriska undersökningar. Som riksdagen tidigare framhållit vid flera tillfällen kan den nuvarande situationen inte accepteras, och som riksdagen i samband därmed har uttalat måste omedelbara åtgärder vidtas för att komma till rätta med rådande missförhållanden.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1986/87:Ju708.

Stockholm den 27 oktober 1987

På justitieutskottets vägnar

Karin Ahrland

Närvarande: Karin Ahrland (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Björn Körlof (m), Helge Klöväer (s), Ulla-Britt Åbark (s), Hans Göran Franck (s), Arne Svensson (m), Birthe Sörestedt (s), Elving Andersson (c), Bengt-Ola Rytta (s), Göran Magnusson (s), Lars Sundin (fp), Jerry Martinger (m) och Ingbritt Irhammar (c)

Riksåklagaren

Om domstol vid huvudförhandling beslutat om rättspsykiatrisk undersökning kan i regel målet inte återupptas inom den för fortsatt huvudförhandling stadgade fristen varför ny huvudförhandling måste äga rum.

Det förutsätts visserligen, att domstolen vid den första huvudförhandlingen funnit övertygande bevisning föreligga att den tilltalade begått den gärning för vilken han är åtalad, men något avgörande av frågan därom har icke träffats. Domstolen kan tvärtom finna att den tilltalade bör frikännas emedan brottsrekvisiten icke är uppfyllda. Det kan nämligen av den medicinska utredningen framgå, att den tilltalade icke handlat med uppsåt eller, om det är oaktsamhet som fordras, att gärningen icke kan läggas honom till last såsom oaktsam.

I 46 kap. 13 § rättegångsbalken finns en generell bestämmelse av innehåll, att bevis som upptagits vid tidigare handläggning skall tas upp på nytt vid ny huvudförhandling om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Denna bestämmelse ger vid handen, att tidigare upptagen bevisning inte alltid behöver upptas vid ny huvudförhandling. Bestämmelsen har ansetts ge tillräcklig möjlighet att i fall varom nu är fråga underlåta att återuppta förut upptagen bevisning (prop. 1966:20 s. 19). I regel sker ej heller någon förnyad bevisupptagning i dessa fall utan det anses vanligtvis tillräckligt med föredragning av fonogramutskrifter eller uppspelning av ljudband. Självfallet kan någon gång undantag vara påkallat t. ex. om nya omständigheter tillkommit som inverkar på värderingen av den tidigare förebringade bevisningen.

Som framgår av det ovan sagda torde ett system med en fristående sakerförklaring enligt den modell motionären förespråkade vara mindre ändamålsenligt redan av den anledningen att förutsättningarna för sakerförklaringen i vissa fall kan tänkas bli undanröjda genom resultatet av den rättspsykiatriska undersökningen. Ej heller synes de olägenheter som kan vara förknippade med nuvarande ordning vara så uttalade att det finns tillräckliga skäl att enbart för nu ifrågavarande fall överge de grundläggande principer om omedelbarhet och koncentration som ligger till grund för den i rättegångsbalken gjorda gränsdragningen mellan ny och fortsatt huvudförhandling.

På grund av vad jag anfört avstyrker jag bifall till motionen.

Svea hovrätt

Hovrätten delar motionärens uppfattning att nuvarande regler om brottmålsförfarandet inte är ändamålsenliga för det fall att beslut om sinnesundersökning av den tilltalade meddelas. Hovrätten tillstyrker därför att frågan om en ändring av dessa regler undersöks närmare. Hovrätten vill emellertid understryka att den viktigaste reformen på detta område är att se till att tiderna för utförandet av de rättspsykiatriska undersökningarna nedbringas.

Den förenkling som motionären förespråkar skulle för närvarande beröra mellan 400 och 500 mål om året (mål där domstolen, nästan alltid en tingsrätt, förordnat om rättspsykiatrisk undersökning efter en fullständig huvudförhandling). Ofta tar huvudförhandlingen inte någon längre tid i anspråk. Men i de fall då huvudförhandlingen pågår i flera dagar, ibland veckor, medför givetvis den nuvarande ordningen med dess krav på ny huvudförhandling ofta en onödig omgång. Hovrätten ställer sig trots detta tveksam till den av motionären förordade ordningen.

Förslaget innebär att domen på sakerförklaring skall kunna överklagas i vanlig ordning, vilket medför att målet i den delen kan komma att behandlas medan den rättspsykiatriska undersökningen pågår eller medan frågan om påföljd behandlas i tingsrätten. Den splittring av processen i hovrätten som detta medför, i vart fall om den tilltalade är häktad och målet i hovrätten måste avgöras inom viss tid, är inte invändningsfri. Möjligen kan den också inverka störande på den rättspsykiatriska undersökningen. Alternativet — att domen i skuldfrågan får anstå i månader efter huvudförhandlingen för att meddelas först efter den fortsatta huvudförhandlingen i påföljdsdelen — strider mot grundläggande principer för processförfarandet. Det förekommer ibland att den rättspsykiatriska undersökningen är av betydelse för bedömningen av uppsåtsfrågan och att av detta skäl domstolens ställningstagande i skuldfrågan bör anstå till dess undersökningsresultatet föreligger. Även detta förhållande bidrar till tveksamheten om den radikala lösning motionären föreslår är tillfråglig.

En förenkling som dock borde kunna övervägas vore att utvidga undantagsregeln i 46 kap. 11 § andra stycket rättegångsbalken, varigenom domstolen medges att hålla fortsatt huvudförhandling trots att det förekommit ett avbrott i förhandlingen på mer än 15 dagar. Denna förlängda tidsfrist kan lämpligen bestämmas med utgångspunkt från den frist om sex veckor för undersökningens utförande som anges i 4 § lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. För närvarande överskrids ofta denna frist. Det är emellertid ett oeftergivligt rättssäkerhetskrav att en ändring kommer till stånd på denna punkt. Dessa frågor borde lämpligen bedömas i anslutning till det pågående reformarbetet ifråga om den straffrättsliga bedömningen av psykiskt störda lagöverträdare. En lagrådsremiss i ämnet har aviserats till sommaren 1987.

Hovrätten för Västra Sverige

Den aktuella bestämmelsen i rättegångsbalken (46 kap. 13 § andra stycket) tillämpas enligt hovrättens erfarenhet inte på det sätt som beskrivs i motionen. Det förhållandet att domstolen vid den nya huvudförhandlingen har att ta definitiv ställning i skuldfrågan torde som regel inte föranleda att bevisningen i denna fråga återupptas (jfr JO 1986/87 s. 68). Skäl för återupptagande torde främst anses föreligga om det har framkommit något som antas kunna inverka på värderingen av den tidigare upptagna bevisningen. Denna praxis har utvecklats i överensstämmelse med förarbetena till 1966 års lagändringar. Den synes också ha godtagits av rättegångsutredningen (SOU 1982:25—26) och i den nu aktuella propositionen 1986/87:89 "Ett

reformerat tingsrättsförfarande"; någon ändring av 46 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken i nu berörd del föreslås inte.

Föreskriften i andra punkten av andra stycket i nyssnämnda lagrum att vid en ny huvudförhandling ett tidigare upptaget bevis skall föredras ur protokoll eller andra handlingar rörande bevisupptagningen tillgodoses i den praktiska tillämpningen ej sällan genom uppspelning av förhör som har inspelats på ljudband.

I den nyssnämnda propositionen föreslås bestämmelsen få den lydelsen att ett bevis som inte tas upp på nytt skall förebringas genom protokoll eller på annat lämpligt sätt. Som skäl för förslaget i denna del anförs: I förslaget har denna regel modifierats för att passa till de moderna metoderna för bevisupptagning och till den praktiska tillämpningen i övrigt såvitt avser förebringandet av bevis utan förnyat upptagande. Det kan t. ex. inte sällan vara lämpligt att, i stället för att läsa upp ett protokoll, spela upp en bandupptagning från ett förhör. Vidare kan det i överrätt ofta räcka med att ett vid lägre rätt upptaget förhör återges genom uppläsning av det referat från förhöret som finns i den lägre rättens dom. Även i andra fall kan det räcka med en mer summarisk återgivning av bevisupptagningen, t. ex. beroende på att bevisningen förlorat i betydelse. Sådana avsteg från principen om en fullständig återgivning bör naturligtvis inte göras utan samråd med parterna. Genom den i detta stycke föreslagna regeln att beviset i de avsedda fallen skall förebringas genom protokoll eller på annat lämpligt sätt, blir de nu beskrivna handlingssätten även formellt tillåtna.

Hovrätten instämmer i uttalandet att bestämmelsen genom den föreslagna ändringen anpassas till den tillämpning som redan förekommer i praktiken. Om förslaget genomförs blir det även formellt tillåtet att återge bevisningen i sammandrag. Detta bör dock inte ske om en part har invändningar mot förfaringssättet eller om rätten har annan sammansättning än vid den tidigare huvudförhandlingen (jfr JO 1986/87 s. 68—69).

Frågan om lämpligheten av att skuldfrågan avgörs genom en sakerförklaring (mellandom) diskuterades i motiven till de i samband med införandet av rättegångsbalken aktualiserade ändringarna i sinnessjuklagen (SOU 1944:1 s. 396). En sådan ordning avvisades emellertid med den motivering- en att rätten därigenom skulle avskäras från möjligheten att beakta material som har tillkommit efter sakerförklaringen.

Bortsett från att ny bevisning kan tillkomma i skuldfrågan kan mot ett system med mellandom invändas att det redan genom utredningen om den tilltalades personliga förhållanden kan framkomma omständigheter som är av vikt när det gäller att ta ställning till skuldfrågan (jfr JO 1963/64 s. 67). Den belysning av den tilltalades sinnesbeskaffenhet vid tidpunkten för gärningen som förekommer vid rättspsykiatrisk undersökning kan därvid vara av särskild betydelse. Speciellt gäller detta vid bedömningen av det subjektiva rekvisitet. Vidare bör beaktas att man, när det blir aktuellt att utdöma ett straff, måste göra en noggrann bedömning av gärningsmannens handlande före och vid brottet. Det blir därvid ofta nödvändigt att penetrera bevismaterialet.

Frågan om lämpligheten av att skuldfrågan avgörs genom mellandom fordrar en ingående belysning. Man måste dock konstatera att en sådan

ordning är förenad med ett flertal olägenheter. Några har redan berörts. Om mellandomen, såsom motionären föreslår, skall kunna överklagas särskilt måste man också befara att en övergång till mellandom skulle innebära en ökad belastning på domstolarna (jfr SvJT 1954 s. 65).

Hovrätten anser att bestämmelsen i 46 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken, tillämpad enligt den lydelse som den nu föreslås få, innefattar sådana möjligheter att anpassa den nya huvudförhandlingen till vad som i det enskilda målet framstår som lämpligast att det inte kan antas att en övergång till en ordning med mellandom är att föredra.

Vid den huvudförhandling som hålls sedan den rättspsykiatriska undersökningen har skett behöver rättens ledamöter åter sätta sig in i målet för att kunna ta slutlig ställning till skuldfrågan och bestämma påföljden. Utgångspunkten bör därvid enligt hovrättens mening vara att det hålls en ny huvudförhandling. Hovrätten instämmer följaktligen i den grundinställning som departementschefen ger uttryck för i propositionen 1986/87:89 (s. 223). Handläggningen vid den nya huvudförhandlingen bör emellertid med beaktande av omständigheterna i målet begränsas så att ett fullständigt återgivande av bevisning sker endast när detta verkligen är motiverat.

På grund av det anförda avstyrker hovrätten bifall till motionen. Hovrätten vill i sammanhanget påpeka att en rationell handläggning förutsätter att de rättspsykiatriska undersökningarna inte drar ut på tiden. Tidsutdräkten är f. n. ofta alltför stor.

Hovrätten för Övre Norrland

Hovrätten delar uppfattningen att kravet på att rättegången skall tas om från början inte längre framstår som meningsfull. Visserligen är olägenheterna i den nuvarande ordningen inte så stora som det görs gällande i motionen eftersom bevisningen i allmänhet inte tas upp på nytt. Protokollsuppläsningen under den senare huvudförhandlingen framstår emellertid som tidsödande och belastar domstolarna i onödan. Den nuvarande ordningen bör därför omprövas.

Förslaget att den första huvudförhandlingen skall avslutas med sakerförklaring (mellandom) är intressant men inte fritt från invändningar. Det kan komma fram nya omständigheter som är av betydelse för skuldfrågan. Sålunda förekommer det att ny bevisning åberopas och att det som har kommit fram vid den rättspsykiatriska undersökningen föranleder en annan bedömning av skuldfrågan. Eftersom sakerförklaringen skulle kunna överklagas särskilt, skulle en sådan ordning knappast heller leda till någon besparing för rättsväsendet. Dessa svårigheter bör likväl i sin tur inte överdrivas. Det kan sålunda antas att en sakerförklaring förhållandevis sällan skulle förändras av slutsatserna i den rättspsykiatriska undersökningen, och sakerförklaringen skulle dessutom — åtminstone i tingsrätt — kunna få överklagas endast i samband med domstolens avgörande av målen efter inkommen undersökning. Emellertid är enligt hovrättens mening frågan om sakerförklaring i sin helhet av en sådan betydelse att den bör tas upp och ytterligare undersökas i ett annat och större sammanhang.

Hovrätten tillstyrker däremot det i motionen framförda förslaget att den andra huvudförhandlingen skall genomföras som fortsatt huvudförhandling. Redan nu gestaltar sig den andra huvudförhandlingen, med hänsyn till att bevisningen inte behöver tas upp på nytt, som en fortsatt huvudförhandling. Under förutsättning att rättens ledamöter är desamma som vid den första huvudförhandlingen ter sig uppläsning av fonogramutskrifterna som tämligen meningslös. Några betänkligheter med hänsyn till koncentrationsprincipen finns därför knappast. Hovrätten föreslår därför att rättegångsbalken ändras så att reglerna om fortsatt huvudförhandling blir tillämpliga i mål, i vilka rättspsykiatrisk undersökning har utförts.

Stockholms tingsrätt

Motionen tar sikte på ett vanligt förekommande och ofta diskuterat problem, nämligen vad Ekström kallar ordningen med dubbla rättegångar i mål där den tilltalade blir föremål för rättspsykiatrisk undersökning.

Redan inledningsvis finns anledning understryka att möjligheten att finna en lösning på detta problem försvåras ju längre tid det tar att utföra en rättspsykiatrisk undersökning. Enligt lag skall en sådan undersökning vara klar inom sex veckor, men i Stockholmstrakten kan för närvarande undersökningstiden för häktade personer uppgå till fyra—sex månader. JO har under de senaste åren vid ett par tillfällen kritiserat de långa vänte- och undersökningstiderna. I anledning härav har socialstyrelsen i december 1986 förelagt klinikerna att vidta vissa åtgärder för att effektivisera dessa undersökningar. Något resultat i form av kortare tider har tyvärr ännu inte kunnat noteras.

Motionen ger det intrycket att mål vid ny huvudförhandling efter rättspsykiatrisk undersökning i princip måste företas till fullständig handläggning, att allt måste tas om från början samt att målsägande och vittnen måste kallas och höras på nytt. Den praxis som utvecklats i förekommande fall innebär emellertid ett något enklare förfarande än det Ekström beskriver. Bevisningen i skuldfrågan tas i regel inte upp på nytt. Att detta inte anses nödvändigt sammanhänger med att omedelbarhetsprincipen tillgodosätts genom att rätten vid det första huvudförhandlingstillfället bedömt bevisningen. Man har menat att ett upptagande av bevisningen ännu en gång under sådana omständigheter inte har någon betydelse i målet (RB 46:13 andra stycket 2 p). Den relevanta bevisningen föredras i stället genom att utskriften av förhören uppläses eller genom att banden spelas upp. I dessa sammanhang betraktas även målsägandeförhöret som bevisning. I praxis har således skett en förenkling av förfarandet till synes så långt man kan komma inom ramen för rättegångsbalkens bestämmelser.

Ekström anger som en möjlig väg att den första huvudförhandlingen avslutas med en sakerförklaring samt att det beslutet skall kunna överklagas hos hovrätten på vanligt sätt och att tingsrätten, när utlåtandet kommit, avkunnar dom, om möjligt i samma sammansättning som vid den föregående förhandlingen. Det framgår inte med säkerhet vad Ekström avser med beslut i skuldfrågan och i vilken form ett sådant skulle meddelas. I dag beslutar domstol om rättspsykiatrisk undersökning om den tilltalade befund-

nits övertygad om brottet och en sådan undersökning kan antas få betydelse för bestämmande av brottspåföljd eller i annat hänseende för målets avgörande. Beslut om rättspsykiatrisk undersökning är ett beslut under rättegång. Domstolen lämnar inte någon närmare motivering till sin ståndpunkt i bevisfrågan. Beslutet kan överklagas endast på den grunden att målet genom undersökningen onödigt uppehålls. Vid en prövning i sådant fall är hovrättens förfarande skriftligt. Hovrätten har att i princip ingå på en prövning av tingsrättens ståndpunkt i bevisfrågan. Självfallet torde dock hovrätten vara försiktig med att upphäva sådana beslut. Det finns här anledning erinra om att när man i detta sammanhang talar om "gärningen" så åsyftas gärningen i vad avser de objektiva rekvisiten (BrB III 1985 s. 232). Ekströms förslag synes innefatta ett definitivt ställningstagande till skuldfrågan inklusive rubricering i form av någon slags mellandom.

Mot en sådan lösning kan anföras bl. a. följande.

1. Om rätten vid det första sammanträdet skall ta definitiv ställning i skuldfrågan inklusive rubricering kommer detta att kräva utförlig och ibland tidsödande skrivning, vilket skulle fördröja beslutet om rättspsykiatrisk undersökning. I mål av aktuellt slag är det ofta fråga om allvarliga brott, som, om fängelse kan ådömas, leder till långvariga frihetsstraff. Det kan därför förväntas bli vanligt att rättsens ståndpunkt i skuldfrågan kommer att överklagas, varefter hovrättsprocessen i sin tur tar viss tid med ytterligare fördröjning av den rättspsykiatriska undersökningen som följd. Detta framstår som särskilt allvarligt då det ofta handlar om tilltalade som är häktade. När en tilltalad förnekar brott kan knappast komma ifråga att i ett sådant läge låta beslut om rättspsykiatrisk undersökning gå i omedelbar verkställighet.

2. Under den tid det tar att utföra den rättspsykiatriska undersökningen kan ny bevisning framkomma som part vill åberopa. Om lagakraftvunnet avgörande i skuldfrågan finns skulle det då inte vara möjligt att åberopa den inom ramen för den ordinära rättegången. Det skulle med säkerhet kännas otillfredsställande för rätten att med vetskap härom bestämma påföljd.

3. Det är ofta — inte minst på grund av den långa tid undersökningarna tar — omöjligt att vid den nya huvudförhandlingen få samma sammansättning som vid den tidigare. De nya ledamöterna kan då bli tvungna att bestämma påföljd för ett brott som enligt deras bedömning av bevismaterialet inte kan anses styrkt, eller som i vart fall är att bedöma på annat sätt än som kommit till uttryck i det lagakraftvunna avgörandet.

4. Det är inte uteslutet att resultatet av en rättspsykiatrisk undersökning och vad därvid framkommit kan belysa även skuldfrågan. Inte heller är ovanligt att innehållet i den rättspsykiatriska undersökningen har betydelse för rubriceringen av brottet.

Det är främst på grund av vad nu anförts tingsrättens uppfattning att såväl principiella som praktiska skäl talar mot att skuldfrågan definitivt avgörs vid den första huvudförhandlingen.

Ekström föreslår som en andra möjlighet att uppskov som föranleds av rättspsykiatrisk undersökning får ske inom ramen för den pågående huvudförhandlingen oavsett uppskovets längd.

Med den nya utformningen av bestämmelsen om fortsatt huvudförhandling som träder i kraft den 1 januari 1988 avskaffas anknytningen till huvudförhandlingstidens längd. Liksom hittills skall det emellertid för att fortsatt huvudförhandling skall få hållas efter ett längre uppskov än femton dagar föreligga synnerliga skäl. Av motiven (prop. 1986/87:89 s. 224) framgår att undantagsregeln skall tillämpas mycket restriktivt och det har uppenbarligen inte varit lagstiftarens avsikt att den skall komma till användning på så sätt att mål efter genomförd rättspsykiatrisk undersökning oavsett uppskovstidens längd skall kunna företas till avgörande vid fortsatt huvudförhandling.

Föreskrifterna om i vad mån bevisning, som tagits upp vid den tidigare huvudförhandlingen, skall tas upp på nytt har förts över till 35 kap. 13 §. I första stycket i den bestämmelsen sägs följande: "Vid huvudförhandlingen skall de bevis som upptagits utom huvudförhandlingen tas upp på nytt, om rätten finner det vara av betydelse i målet och det inte föreligger hinder mot att ta upp beviset." I tredje stycket samma bestämmelse sägs: "Om ett bevis inte tas upp på nytt, skall det förebringas genom protokoll eller på annat lämpligt sätt." Liksom enligt rådande praxis bör i förevarande fall bevisningen ej behöva tas upp på nytt, enär sådant upptagande inte skulle vara av betydelse i målet. Förebringande av bevisningen vid den nya huvudförhandlingen kan då ske liksom nu genom protokoll eller andra handlingar rörande bevisupptagningen. Det kan ibland vara lämpligt att spela upp en bandupptagning från ett förhör. Enligt tingsrättens mening kan ibland lämpligen ske så att rättens ordförande gör en skriftlig sammanställning av utsagorna som tillställs parterna före den nya förhandlingen. Om parterna godtar den sammanställningen bör en föredragning härav vara tillräcklig.

Tingsrätten anser inte att man för närvarande utan att ge avkall på väsentliga processrättsliga principer kan komma längre när det gäller att förenkla förfarandet.

Inom justitiedepartementet pågår en översyn av reglerna om lagöverträdare och rättspsykiatrisk undersökning. Det synes lämpligt att man i det sammanhanget tar upp även förevarande problem för att finna en lösning som står i överensstämmelse med de nya regler som kommer att föreslås på detta område.

Örebro tingsrätt

Sammanfattning

Tingsrätten instämmer i huvudsak i motionärens uppfattning och anser att en reform av det slag motionären föreslagit bör genomföras: I första hand bör det dock ske genom lagändringar som möjliggör för domstolarna att meddela mellandom i brottmål.

Allmänt

På grund av att rättspsykiatriska undersökningar undantagslöst tar längre tid än femton dagar att genomföra, blir förfarandet med dubbla rättegångar regel i de fall sådan undersökning behövs och den tilltalade inte har erkänt

gärningen. Domstolarna torde ofta eftersträva att rättens sammansättning vid den andra huvudförhandlingen skall vara såvitt möjligt överensstämmande med den som funnits vid den första, särskilt med avseende på ordföranden. Mera sällan lyckas man få full överensstämmelse. Självklart är detta till nackdel från såväl praktiska synpunkter som med avseende på rättssäkerheten. Oavsett i vilken mån den nya sammansättningen stämmer med den tidigare, torde det muntliga bevismaterialet regelmässigt vid det andra tillfället förebringas genom fonogramutskrift. Att skriva ut fonogram anstränger visserligen domstolens resurser hårt, men å andra sidan slipper förhörs personer att besväras med att på nytt infinna sig för att berätta om saker, som de i alla fall minns sämre vid den andra huvudförhandlingen. Resultatet blir att muntlighets- och omedelbarhetsprinciperna, som är grundläggande i vår rättsordning, naggas i kanten på ett tämligen ändamålsöst sätt, dessutom under onödig resursförbrukning.

Örebro tingsrätts ställningstagande

Tingsrätten föreslår följande. Institutet mellandom bör införas även i brottmål genom tilläggsbestämmelser i 30 kap. rättegångsbalken. Möjligheten till mellandom bör förbehållas de fall motionären åsyftar. Sådan dom skall kunna, med fullständiga domskäl, innehålla förordnanden om ansvar samt om sådant, som är avhängigt ansvars- men inte påföljdsdelen, såsom skadestånd och särskild rättsverkan. Den slutliga domen skall därför normalt sett bara behöva innehålla förordnanden om påföljd, rättegångskostnader och fråga om eventuellt fortsatt frihetsberövande. Om institutet mellandom i brottmål inte införs, bör, som motionären i första hand tänkt sig, skuldfrågan avgöras med särskilt, överklagbart, beslut. Alternativet med längre tillåtelse uppskov i samma huvudförhandling ter sig inte lika tillfredsställande från rättssäkerhetssynpunkt.

Örebro tingsrätts skäl

Institutet mellandom finns sedan länge, bland annat i tvistemål. Även om det används jämförelsevis sällan, rör det sig om en etablerad form för att avgöra en viss fråga, som är prejudiciell i förhållande till det slutliga avgörandet. I mellandomen redovisas fullständiga domskäl för avgörandet, vilket skulle göra den väl lämpad som instrument för ett motiverat och överklagbart avgörande. Till högre instans fullföljd talan mot mellandom bör givetvis automatiskt handläggas som förtursmål. Genom att mellandomen innehåller fullständiga domskäl, är den en god grund inte bara för överprövning i högre instans utan också för domstolens slutliga handläggning av målet. Det torde då vara av mindre vikt om domstolen har en annan sammansättning vid den andra huvudförhandlingen. Att en domstol på grundval av en dom har att bedöma en tidigare sak, som avgjorts med helt annan sammansättning, är för övrigt intet nytt. Så sker i dag t. ex. i de fall en skyddstillsyn undanröjs och domstolen har att bedöma straffvärdet av tidigare brott. Från effektivitets- och rättssäkerhetssynpunkt finner tingsrätten denna lösning mest lämplig. Det bör anmärkas att den andra huvudför-

handlingen med denna lösning blir väsentligt kortare än vad som är fallet i dag. Det är med tillfredsställelse man ser att den också, vilket motionären även åsyftat, befriar förhörspersoner från att eventuellt behöva företräda två gånger i samma instans. En ytterligare fördel vinn, genom att med ansvarsdelen förbundna frågor rörande exempelvis skadestånd och särskild rättsverkan, kan avgöras snabbare, eftersom de lämpligen kan slutbehandlas vid den första huvudförhandlingen.

Avgörande av skuldfrågan genom särskilt, överklagbart beslut skulle ge de flesta fördelar, som mellandom skulle ge i jämförelse med rådande system. Beslutet skulle dock inte utgöra samma underlag som en mellandom, när det gäller rättegång i högre instans eller underinstansens fortsatta handläggning. Det skulle heller inte utan vidare kunna förenas med slutligt avgörande av frågor om exempelvis skadestånd och särskild rättsverkan.

Att lösa problemet genom att tillåta längre uppskov än femton dagar i en och samma huvudförhandling ter sig tveksamt. Rättspsykiatriska undersökningar tar för närvarande åtminstone ett par månader att utföra. På denna tid skulle rättens ledamöter hinna glömma detaljer och nyanser, helt i strid mot de tankar som lett fram till omedelbarhetsprincipen. Efter så lång tid har också sannolikheten minskat för att det skall gå att få till stånd samma sammansättning i rätten som tidigare. Om detta till följd av sjukdom eller eljest visar sig omöjligt, blir domstolen i alla fall tvungen att hålla ny huvudförhandling.

Malmö tingsrätt

Före år 1967 fanns i 41 a § sinnessjuklagen (1929:321) en särbestämmelse av innebörd att tidigare upptagen bevisning inte behövde tas upp på nytt efter det att en sinnessundersökning hade företagits, om inte särskilda skäl förelåg. Om bevisningen inte togs upp på nytt, skulle den dock enligt rättegångsbalken (RB) förebringas genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen (46 kap. 13 § andra stycket sista meningen).

Vissa bestämmelser i sinnessjuklagen ersattes av lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. Någon bestämmelse som motsvarade 41 a § sinnessjuklagen togs inte upp i den nya lagen. I förarbetena till lagen (prop. 1966:60 s. 19) anfördes i denna del bl. a. följande: Med den erfarenhet som numera har vunnits torde det vara uppenbart att särbestämelsen i 41 a § tredje stycket sinnessjuklagen inte är nödvändig. Då denna bestämmelse nu slopas utan att det samtidigt görs någon jämkning i rättegångsbalkens regler om upptagande av bevisning vid ny huvudförhandling, är alltså någon ändring inte åsyftad i domstolarnas praxis i fråga om bevisupptagningen vid ny huvudförhandling i mål där rättspsykiatrisk undersökning har företagits.

Vid Malmö tingsrätt förordnas om rättspsykiatrisk undersökning i kanske 50-talet mål under ett år. Att hålla fortsatt huvudförhandling när utlåntagandet kommit rätten till handa är inte möjligt på grund av den tidsgräns på femton dagar som finns i 46 kap. 11 § andra stycket RB. Tingsrättens erfarenhet är att det vanligen tar två till tre månader att få en rättspsykiatrisk undersökning genomförd om den tilltalade är häktad. Betydligt längre tid

går åt om den tilltalade befinner sig på fri fot. I en del mål kan dubbla huvudförhandlingar undvikas genom att förordnandet om rättspsykiatrisk undersökning ges på ett tidigt stadium av målets handläggning. Enligt nuvarande regler krävs emellertid i princip att den tilltalade har erkänt vad som lagts honom till last för att detta skall kunna ske (2 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål).

En ny huvudförhandling måste alltså i allmänhet hållas, vilket innebär att rättegången får tas om från början. Detta belastar naturligtvis domstolen mest i mål med omfattande bevisning. Vid den nya huvudförhandlingen skall bevisningen antingen tas upp på nytt eller förebringas genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen (46 kap. 13 § andra stycket RB).

Det förekommer i Malmö tingsrätt inte alltför sällan att bevisningen tas upp på nytt i sin helhet. Anledningen kan vara önskemål från parterna. Inom tingsrätten finns vidare den uppfattningen att — om bevisningen inte tas upp igen — rättens sammansättning i huvudsak bör vara densamma vid den nya huvudförhandlingen som vid den inledande. Har detta av olika skäl varit svårt att arrangera eller har i litet mer komplicerade mål mycket lång tid förflutit mellan huvudförhandlingarna kan rätten självmant finna det lämpligt att ta upp all bevisning på nytt. Vanligast är emellertid att bevisningen inte tas upp på nytt. Den muntliga bevisningen synes i sådana fall undantagslöst förebringas genom uppspelning av band.

Tillfrågade domare vid tingsrätten har uppgivit att hanteringen av de dubbla huvudförhandlingarna generellt sett inte medför några större problem. Tingsrätten kan emellertid samtidigt vitsorda att det finns fall där den nuvarande ordningen med dubbla rättegångar framstår som onödig.

I motionen föreslås först den lösningen på problemet att den första huvudförhandlingen tillåts utmyнна i en sakerförklaring, som skall kunna överklagas på vanligt sätt, varefter domstolen när den rättspsykiatriska undersökningen genomförts, endast har att uttala sig i påföljdsfrågan. I sämsta fall kan ett mål, om förslaget skulle genomföras, gå två gånger genom tre instanser. Resultatet av den rättspsykiatriska undersökningen och utgången i påföljdsfrågan kan i praktiken ha betydelse vid övervägande av om målet skall överklagas i ansvarsdelen. Det kan befaras att sakerförklaringarna i stor utsträckning kommer att överklagas för säkerhets skull i avvaktan på avgörandet i påföljdsfrågan. Tingsrätten tror därför inte att införandet av möjligheten till sakerförklaring skulle medföra en lättnad för domstolarna om man ser till hela instansordningen och förslaget bör i den delen inte få komma till genomförande.

Som alternativ lösning föreslås i motionen att fortsatt huvudförhandling alltid får hållas efter uppskov som föranleds av rättspsykiatrisk undersökning.

Frågan om ny eller fortsatt huvudförhandling behandlas i propositionen (1986/87:89) om ett reformerat tingsrättsförfarande. Där föreslås bl. a. att fortsatt huvudförhandling får hållas även när uppskovstiden överstiger 15 dagar, om det med hänsyn till målets beskaffenhet föreligger synnerliga skäl att hålla fortsatt huvudförhandling och syftet med en sammanhållen huvudförhandling inte eftersätts i väsentlig mån.

I förhållande till gällande rätt innebär förslaget större möjligheter att hålla fortsatt huvudförhandling. Ingenting tyder emellertid på att man i lagstiftningsärendet haft situationen med rättspsykiatrisk undersökning i brottmål särskilt i åtanke. Av vad departementschefen anför i frågan i sin specialmotivering (prop. s. 236 och 222—224) kan man troligtvis dra den slutsatsen att den föreslagna regleringen inte kommer att förenkla hanteringen av nu aktuella brottmål.

Enligt tingsrättens mening kan det finnas skäl att överväga en vidgad möjlighet att hålla fortsatt huvudförhandling efter uppskov som föranleds av rättspsykiatrisk undersökning. Som redan har berörts finns det fall där den nuvarande ordningen med dubbla rättegångar framstår som en onödig belastning på domstolarna. En allmän förutsättning för att man skall kunna hålla fortsatt huvudförhandling är givetvis att skuldfrågan är klarlagd. Men därutöver bör krävas att en ny huvudförhandling inte skulle ha någon betydelse för att bestämma påföljden. Så torde t. ex. vara fallet om det inte finns någon tvekan om att den tilltalade skall överlämnas till sluten psykiatrisk vård. Kan det bli tal om annan påföljd, kan däremot detaljer i utredningen ha betydelse för påföljdsval och straffmätning.

Tingsrätten vill i detta sammanhang framhålla vikten av att den i 4 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål utsatta tiden verkligen hålls. Betänkligheterna mot att hålla fortsatt huvudförhandling ökar naturligt nog ju längre tid som förflyter från det att ett beslut om en undersökning har meddelats. Även svårigheten att genomföra en fortsatt huvudförhandling kan öka om lång tid förflyter mellan huvudförhandlingarna.

Över huvud taget bör naturligtvis en sådan regel som nu diskuteras tillämpas med försiktighet. Parternas inställning till frågan om ny eller fortsatt huvudförhandling bör tillmätas stor betydelse. Det finns emellertid ingen anledning att tro annat än att domstolarna skulle använda sig av en vidgad möjlighet att hålla fortsatt huvudförhandling med den urskillning och försiktighet som krävs. Tingsrätten tillstyrker att frågan blir föremål för fortsatta överväganden.

Sveriges advokatsamfund

Enligt motionären framstår kravet på att rättegången skall tas om från början inte längre som meningsfullt. "Domstolen har ju redan funnit den tilltalade skyldig till brottet. Varför skall då skuldfrågan prövas ännu en gång vid samma domstol?"

Advokatsamfundet delar inte denna uppfattning. I fall där den misstänkte erkänt gärningen innebär en ny och fullständig huvudförhandling en onödig belastning av rättsväsendet. Emellertid skall beslut om rättspsykiatrisk undersökning meddelas så snart det kan ske, och i erkända fall kan därför sådant beslut meddelas innan den första huvudförhandlingen påbörjats, varvid resultatet av undersökningen skall vara tillgängligt vid huvudförhandlingen. Någon ny huvudförhandling vid samma domstol blir då inte aktuell.

Det är i stället i de fall där den misstänkte förnekat gärningen som förnyad huvudförhandling blir aktuell. Om rätten därvid funnit den tilltalade

skyldig, vilandeförklaras målet och förordnas om rättspsykiatrisk undersökning. När i sinom tid utlåtandet över denna undersökning kommit in återupptas målet till handläggning vid ny huvudförhandling. Då skall domstolen dels fatta definitivt ståndpunkt i skuldfrågan, dels avgöra påföljdsfrågan. Detta innebär emellertid inte att hela bevisningen i skuldfrågan måste återupptas. Tvärtom underlåter man detta i många fall på grund av att sådant upptagande finnes vara utan betydelse i målet (46:13 andra stycket 2 p. RB). Å andra sidan måste då beviset ifråga förebringas genom protokoll eller uppspelning av ljudband över bevisutsagan. I praktiken brukar detta innebära att bevisningen återges i sammandrag, under förutsättning att *parterna samtycker därtill, i följd varav förhandlingstiden blir avkortad.*

I fall däremot där ett förnekande av gärningen föreligger och återupptagande av bevisningen finnes vara av betydelse i målet, det kan exempelvis under målets vilandetid ha tillkommit ny bevisning som strider mot den tidigare bevisningen, skall rättegången helt tas om från början. Eljest skulle såväl omedelbarheten som koncentrationen och muntligheten gå förlorad i målet och skuldfrågan inte bli prövad enligt regeln om det bästa bevismaterialet. I praktiken förekommer det ej sällan att målsägande eller vittne ändrar sin utsaga på sådant sätt att dess trovärdighet bör sättas ifråga och skuldfrågan bör bli satt i ny belysning. Denna möjlighet till extra prövning av bevisningen är speciellt viktig i mål med liten bevisning, såsom fallet ofta är i mål rörande våldtäkt eller liknande. I sådana mål kan tilltron till målsägandens utsaga vara utslagsgivande. En icke sanningsenlig utsaga visar sig därvid ofta bli ändrad under hänvisning till minnessvårigheter. Något verkligt händelseförlopp som detaljer i utsagan bygger på saknas, och minnet förbleknar därför avsevärt snabbare än om utsagan bygger på upplevda moment.

I motsats till motionären anser advokatsamfundet att en ny och fullständig huvudförhandling i ovan angivna typ av mål ger ett avsevärt ökat mått av säkerhet vid bevisvärderingen och att nuvarande ordning därför är ändamålsenlig. Antalet rättspsykiatriska undersökningar i brottmål föranledande dubbel rättegång är i dag inte fler än att samhället får ta det onda med det goda därvidlag. En förändring av rättegångsordningen i nu aktuell hänseende torde försämra den misstänktes möjligheter till försvar i fall där alla möjligheter till försvar i stället borde beredas honom. Redan på grund härav vill samfundet avstyrka förslaget.

Ytterligare en fråga aktualiseras genom motionärens förslag att den första huvudförhandlingen skall avslutas med sakerförklaring och beslut om att påföljdsfrågan skall avgöras senare sedan rättspsykiatrisk undersökning utförts. Den frågan uppkommer nämligen om denna undersökning skall ge anledning till särbehandling av påföljdsvalet. Vid val av påföljd skall ju rätten dels iakta vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, dels fästa avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället. Detta innebär, såvitt nu är ifråga, att rätten mäter ut en påföljd som står i rimlig proportion till brottet. För att kunna göra detta måste rätten ha god information om vidden av brottsligheten i alla dess avseenden. Detta i sin tur förutsätter för det första att domstolen vid påföljdsbestämmandet har samma sammansättning som vid den föregående

förhandlingen. Eljest går omedelbarheten förlorad. För det andra får inte tiden ha löpt iväg så att rättens ledamöter förlorar minnet för sakens detaljer, vilket dock ligger i farans riktning med de långa tider som för närvarande råder för rättspsykiatriska undersökningar (4–5 månader i häktningsfall och ännu längre i andra fall). För att återfå detaljminnet vid så långa tidsutdräkter som nu är aktuella erfordras en repetition av relativt utförligt slag. Den repetitionen borde i praktiken bli närmast lika omfattande som den bevisupptagning respektive förebringande av bevisning som nu tillämpas enligt 46:13 andra stycket RB. Mot bakgrund därav är det inte meningsfullt att ändra lagen på föreslaget sätt, enär eventuell inbesparingsvinst för rättsväsendet torde bli låg.

Som ovan antyddes erfordras också samma domstolssammansättning vid den senare förhandlingen som vid den första för att inte den viktiga omedelbarheten skall förloras. Detta torde i vart fall i landets större och av brottmål hårt belastade domstolar innebära svåra praktiska problem och dessutom mången gång ge anledning till ytterligare nämndeman i rätten vid första förhandlingen för undvikande av brist på domförbarhet vid förfall för nämndeman vid andra förhandlingen, vilket inte främjar inbesparingsstyftet. Även med hänsyn till dessa förhållanden avstyrker advokatsamfundet den föreslagna ändringen av rättegångsbalken.